

Таццяна ВАБІШЧЭВІЧ

ЛІРЫКА МАКСІМА БАГДАНОВІЧА ВА ЎСПРЫМАННІ НАШАНІЎСКІХ СУЧАСНІКАЎ

БАГДАНОВІЧ І “ВЫСОКІ” (ІНТЭЛІГЕНТНЫ) ЧЫТАЧ

Пытанні, звязаныя з чытацкай рэцэпцыяй беларускай літаратуры і гісторыяй функцыянавання твораў таго ці іншага пісьменніка ў асяроддзі айчыннага чытача, да сёння застаюцца аднымі з найменш даследаваных у нацыянальным літаратуразнаўстве. Так склалася, што ў ланцужку, якім можа быць схематычна акрэслены шматкроць паўтаральны (па сутнасці няспынны) і заўжды абнаўляльны “жыццёвы цыкл” літаратуры – “аўтар – твор – рэцыпіент” – апошні “элемент” на доўгі час быў пакінуты паза межамі сур’ёзнай навуковай увагі. Чытач не разглядаўся як актыўны ўдзельнік літаратурнага працэсу, той суб’ект, патрэбы, цікавасці і эстэтычныя чаканні якога ўплываюць на фарміраванне нацыянальнага літаратурнага канона, шмат у чым абумоўліваюць творчыя шуканні пісьменнікаў, а таму апасродкавана перадвызначаюць агульнае аблічча літаратуры ў канкрэтную гістарычную эпоху.

На цяперашні момант сітуацыя кардынальна змянілася: у 1960 – 1980-я гг. у сусветнай гуманітарыстыцы адбыўся “паварот да чытача” (напрацоўкі ў галіне рэцэптыўнай эстэтыкі, крытыкі чытацкай рэакцыі, reader-activated і context-activated падыходаў, гісторыка-функцыянальнага літаратуразнаўства, сацыялогіі чытання, псіхааналітычнага асэнсавання эстэтычнай рэцэпцыі і інш.), і стала відавочным, што “чытацкі” ракурс гледжання на літаратуру валодае багатым эўрыстычным патэнцыялам, адкрывае новыя аспекты гісторыі мастацкага слова, дазваляе выявіць раней не заўважаныя і не адрэфлексаваныя асаблівасці развіцця прыгожага пісьменства. Шырокія інтэрпрэтацыйныя магчымасці сацыялагічных метадаў і метадаў рэцэптыўнага аналізу ўжо былі прадэманстраваныя на беларускім літаратурна-мастацкім матэрыяле (гл. напр.: [8], [2, с. 39 – 101] і інш.), аднак збіранне, сістэматызацыя і асэнсаванне фактаў па асаблівасцях успрымання чытачом твораў айчыннага аўтараў (а ў якасці доўгатэрміновай мэты – і напісанне грунтоўнай гісторыі рэцэптыўнага быцця беларускай літаратуры, стварэнне разгорнутай рэтраспектывы стаўлення ў Беларусі чытацкай супольнасці) усё

яшчэ з’яўляюцца актуальнымі задачамі нацыянальнай літаратурнай навукі.

У будучым фундаментальным даследаванні камунікатыўна-рэцэптыўнай гісторыі беларускага мастацкага слова постаць Максіма Багдановіча зойме, без сумневу, асаблівае месца, бо ў дачыненні да гэтага творцы “праблема чытача” заўжды стаяла надзвычай востра. Ад самага прыходу М. Багдановіча ў літаратуру чытацкая арыентаванасць паэтавых тэкстаў была прадметам пастаянных гарачых спрэчак і дыскусій. Усё пачалося, як вядома, з досыць падрабязна апісанага ва ўспамінах Вацлава Ластоўскага “канфлікту інтэрпрэтацый”, што ўзнік на пачатку 1909 г. у рэдакцыі “Нашай Нівы” ў сувязі з дасланымі маладым аўтарам вершамі міфалагічна-фальклорнай тэматыкі. Ядвігін Ш. “ахрысціў” тады Багдановічавы паэтычныя спробы “дэкадэншчынай” і, падкрэсліў гэтую фармулёўку, “вершамі не для народа” [5, с. 192, 193]. З такой думкай пагадзіліся прадстаўнікі “верхняй” палаты рэдакцыі (браты Іван і Антон Луцкевічы, Аляксандр Уласаў, Вітаўт Чыж, Язэп Манькоўскі), у выніку чаго “сшытачкі” з твораў М. Багдановіча не пайшлі ў друк, а былі адпраўленыя ў рэдакцыйны архіў. Мастацкую вартаснасць Багдановічавых вершаў, іх актуальнасць для дэмакратычнага нацыянальна-адраджэнскага руху беларусаў здолеў праз пэўны час давесці нашаніўцам Сяргей Палуян (яго падтрымалі В. Ластоўскі і Янка Купала, а з “верхнепалатнікаў” першым – В. Чыж, пазней – А. Луцкевіч), і прызнаныя раней “ненароднымі” (а значыць, “непатрэбнымі” і ў нейкай ступені нават “шкоднымі” для “народацэнтрычнай” беларускай літаратуры) тэксты ў рэшце рэшт атрымалі права на выхад да чытача.

Ацэнка, дадзеная Ядвігіным Ш. твораў М. Багдановіча, маўклівая згода з ёю большасці асоб з рэдакцыйнага калектыву “Нашай Нівы” яскрава сведчаць, што ў 1900-я гг. у якасці асноўнага спажываўца беларускай літаратурнай прадукцыі разглядаўся шараговы селянін-беларус (якраз сялянства выступала ў XIX – пачатку XX ст. захавальнікам і найбольш рэпрэзентатыўным носьбітам беларускага моўна-культурнага кода; у грамадскай свядомасці, па сутнасці, тоеснымі былі паняцці “беларус” і “мужык”), а

П—ім сварку. Ізноў напісалі пра-
такол, але ўжо на П—кго, і ба-
дай што Земскі яго засудзіць, бо,
кажуць, П кі пану Плівайку
крыху такі лішніцы наліў...
Пус.

ЛЯСУН.

І.
Прывольная, цёмная пушча:
Вялікія ліпы, дубы,
Асініца, ельшчына гушча,
Меж хвой апахуэй—грыбы

Ўсё дака пустынна імшыцца.
Агністая сьпека стаіць.
На моху, меж сьпелай брушніцы,
Лясун адзінокі ляжыць.

Каравая моршчыца скура,
Аброс цёмным мохам, як пеня,
Трасе галавой ён панура,
Бакі выгрэвае ўвесь дзень

Гляджу на яго я ўныла,—
На сэрцы і жаль, і жуда:
Усё знікла—і удаласць і сіла,—
Прапала як дым, як вада!

II.

Хрысціянскі лясун.

Бор шумеў, навенуў знодні сон,
А у ім нікі гул раздаваўся,—
Гэта у небі лясун калыхаўся
На вяршынях вялікіх сасон.

Іму месяц маркотны сьвешчу,
Падымалі крыжы ў неба елі,—
І у сіняй нябеснай купеці
Душу дакую ён ахрэсьціў

Максім Б—ніч.

Яраслаў.

3 усіх старон.

Пенярбург. На ткацкай фаб-
рыцы „Малая Невка“, калі рабо-
чы ці работніца прыпазыніцца
хатна на 5 мнут, ім адлічваюць
чацьвёртую частку дзённага за-
робку.

— На двара Шліссельбурскай
турмы арыштантаў накінуліся на
дзвух быўшых пры іх надзіраце-
ляў—Гавду і Смірнова; першаго
аранілі малатком у галаву, а на
Смірнова накінуліся і хацелі ада-
браць аружжэ; той выстраліў і
араніў аднаго арыштанта,—але
надбегла помач, супакоілі арыш-
тантаў, а зраненых адвядлі ў боль-
ніцу.

— На карабле страіцельнай
фабрыцы паменшылі рабочым
плату на вятку часць.

— На Прокоравскай фабры-
цы забаставала 6 тысячоў чала-
век.

— Міністэрства ўнутраных
спраў хоча ад новаго года пры-
няць ешчэ 825 паліцэйскіх, катэ-
рыя мелі-б даглед над паліцэй-
нымі сямільнімі. На гэта пойдзе
243 тысячы 300 рублёў.

— І яго Сешыбра маніцца пры-
ехаць у Пенярбург прадседацель
Гасударстvenнай Думы Н. А. Хо-
мяков. 20 Аўгуста выехаў туды
святарь Гасударстvenнай Думы
І. І. Замыслоўскі. Да гэтаў дзе-
журым святаром лічыўся І. П.
Савановіч, якім апроч павіні
браў за гэта на 10 руб. у дзень.
Жыў ён увесь гэты час у сваім
мястэчку Жылобіне і толькі раз
два ў месяц даведаўся ў Пеняр-
бург.

Пенярбург. За апошніе два
тыдні вясня-акружныя суды пры-
гаварылі на сьмерць: у Іркуцку

да, дастаткова багатую на варыяцыі) матрыцу
пісьма. Сярод найбольш характэрных жанрава-
стылёвых і змястоўных адзнак “народніцкай”
літаратуры – “асаблівая цяга да традыцыйных,
старых або аўтаномных мастацкіх структур (ба-
рока, бурлеск), да актыўнага прадукавання – з
мэтаю самазахавання – рамантыка-народніц-
кай ідэалогіі, да засваення і замацавання ды-
дактычных і этнаграфічных форм творчасці,
выкарыстання элементаў размоўнай (пераваж-
на прастамоўнай), а не пісьмовай літаратурнай
мовы і да г. п.” [цыт. паводле: 7, с. 29]. Адхіленні
ад пазначанага ідэйна-мастацкага рэчышча, як
гэта відаць у выпадку з Багдановічам, адразу ж
фіксаваліся рэцыпіентамі-народнікамі і сустра-
калі рашучы пратэст.

Ядвігін Ш., а пасля А. Уласаў і А. Луцкевіч, рэ-
залюцыі якіх, паводле В. Ластоўскага, стаялі на
рукапісе з “крамольнымі” творами маладога паэ-
та, ацэньвалі Багдановічавы вершы ў першую
чаргу з гледжання адпаведнасці мэтам і задачам
беларускага адраджэння як свеоасблівай на-
цыянальна афарбаванай мадыфікацыі народніц-
тва: улічвалася патэнцыйная карысць мастацкіх
тэкстаў для асветы (у тым ліку прыцягнення да
чытання, зацікаўлення друкаваным словам), на-
цыянальнага абуджэння і ўвогуле паляпшэння
долі “скрыўджанага” “мужыцкага” народа. Улас-
на мастацка-эстэтычныя крытэрыі – чысціня і
прыгажосць мовы, рытміка-інтанацыйная выве-
ранасць, арыгінальнасць тэматыкі, трапнасць і
свежасць вобразаў, праяўленасць аўтарскага “я”,
моц сугестыўнага ўплыву і іншае – адыгрывалі
пры ўспрыманні паэтычнага твора толькі дру-
гараднае значэнне.

Паказальна, што нават Янка Купала, які, па
сведчанні Ластоўскага, адразу “інтуітыўна вы-
чуў... у Максіме Багдановічу сапраўднага мас-
така” [5, с. 192], усё ж такі звярнуў увагу і на
некаторую неадпаведнасць новага аўтара на-
шаніўскім стандартам. Як можна меркаваць з
успамінаў, старэйшы і на той час ужо прызна-
ны творца актыўна падтрымаў “неадраджэн-
скага”, “ненароднага” паэта-пачаткоўца толькі
калі Багдановічавы вершы «з надзвычайным
захапленнем стаў бараніць... перад Ядвігіным,
а пасля перад “верхняй палатай» С. Палуян [5,
с. 193]. Пазней, ужо напрыканцы 1920-х гг., у
адным з аўтабіяграфічных лістоў Купала шчы-
ра прызнаваўся, што не мог захапіцца Багда-
новічам так, “як, магчыма, ён [гэтага] заслу-
гоўваў... – вельмі ўжо па-рознаму мы пісалі...”.
Дакладна называлася і прычына (у нашым кан-
тэксце зноў-такі вельмі паказальная) падобнага
“халадку” ў адносінах: «...у мяне матывы гра-
мадзянска-нацыянальныя, у яго – ледзьве не

дамінанту і дэтэрмінанту эстэтычных чаканняў
айчыннага чытача-адраджэнца складалі ў гэты
перыяд ідэйныя палажэнні народніцтва.

Яшчэ з сярэдзіны XIX ст. народніцкая дак-
трына з ключавой для яе канцэпцыяй народа
як сялянства, народа як “людзей простых” за-
валодава ў Расійскай імперыі розумамі дэмак-
ратычна настроенай інтэлігенцыі, і менавіта
народніцтва, высока ўзняўшы сцяг гуманізму і
роўнасці, выканала ролю галоўнага каталізата-
ра нацыянальна-адраджэнскіх рухаў “безэліт-
ных” (сялянскіх) народаў (украінцы, беларусы,
латышы, літоўцы і інш.).

Вызначэнне нашаніўцамі вершаў М. Багдановіча як “ненародных” дае падставы сцвярджаць:
у мастацка-інтэлектуальнай гісторыі Беларусі
(як і Украіны, на што ўкраінскія літаратуразнаў-
цы ўжо звярнулі самую пільную ўвагу) народ-
ніцтва выявіла сябе не толькі як уплывовая палі-
тычная ідэалогія, але і як адметная крытычная
школа са сваёй шкалай ацэнак, а ў шырэйшым
сэнсе – увогуле як “спосаб мастацкага існаван-
ня літаратуры” і “спосаб тэарэтычнага асэнса-
вання культуры, форма яе крытыкі, культурны
дыскурс” [7, с. 27 – 28]. Галоўным прадметам
мастацкай аналітыкі ў рамках народніцтва аб-
вяшчалася праблема сялянства, што задавала
для творцаў адпаведную (у сваіх межах, праў-

“мастацтва для мастацтва”, за малым выключэннем» [4, с. 276].

Цвёрдая перакананасць інтэлігентаў-народнікаў у сваёй ідэйнай праваце, у велічы і гуманістычнасці той народнай справы, якой яны шчыра служылі, дазваляла ім быць прасталінейнымі і адкрыта эмацыянальнымі ў ацэнках літаратурных твораў. Дакладна вызначыўшы для саміх сябе, што павінна складаць галоўны змест беларускай паэзіі як паэзіі нядаўна абуджанага да свядомага жыцця сялянскага народа, яны, фактычна, імкнуліся не проста пасіўна “спажываць” новыя тэксты, але актыўна ўплываць на развіццё літаратурнага працэсу, задаваць яго тон і напрамак, выступаючы ў ролі звышпаправадальных чытачоў – тых рэцыпіентаў, якія згодна з вызначэннем адной з псіхааналітычных канцэпцый успрымання мастацтва “прагнуць і прэтэндуць” [6, с. 318].

Пасля першага досыць драматычнага (хоць і са шчаслівым фіналам) “унутрырэдакцыйнага” інцыдэнту з неразуменнем і непрыманням творчасці М. Багдановіча яго чытачамі-сучаснікамі за лірыкам-наватарам пацягнулася доўгая чарада рэцэптыўна-інтэрпрэтацыйных прэтэнзій і дакораў – у тым ліку і выказаных рэцыпіентамі, літаратурнымі крытыкамі, ацэнкі якіх наўпрост уплывалі на тыя пазіцыі, што меўся заняць паэт у нацыянальнай культурнай прасторы і гісторыі беларускай літаратуры. З рэгулярнай перыядычнасцю як у нашаніўскую пару, так і пазней (асабліва часта ў 1930-я гг., якія маглі б стаць прадметам асобнай гаворкі) на адрас М. Багдановіча гучалі імпліцытныя і экспліцытныя абвінавачанні ў элітарнасці і “ненароднасці”, найчасцей падмацаваныя папрокамі ў індывідуалізме, эстэцтве, адарванасці ад жыцця, ігнараванні найбольш злабаздэненых для Беларусі сацыяльных пытанняў і няўлічванні спецыфікі беларускай грамадска-культурнай (у прыватнасці рэцэптыўна-чытацкай) сітуацыі. Вось два паказальныя прыклады падобнага насцярожанага ўспрымання Багдановічавай лірыкі з боку беларускага чытача-інтэлігента пачатку ХХ ст.

Неўзабаве пасля выхаду ў свет зборніка выбраных твораў М. Багдановіча “Вянок”, у 1914 г., віленская беларускамоўная каталіцкая газета “Беларус” змясціла на сваіх старонках наступную кароткую інфармацыю пра гэтае “свежае” літаратурна-мастацкае выданне: «Новая беларуская кніжка “Вянок” – зборнік вершаў М. Багдановіча, між каторымі ёсць дужа пекныя, але наогул вершы М. Багдановіча зразумелыя толькі для вучоных і начытаных людзей» [9].

У працытаванай нататцы, на першы погляд, проста канстатуецца факты, і яна ёсць ацэнач-

на-нейтральным, аб’ектыўна-стрыманым паведамленнем пра з’яўленне на беларускім кніжным рынку літаратурнай навінкі. Але калі ўзяць пад увагу кантэкст эпохі (выразны народніцка-дэмакратычны і асветніцкі пафас беларускага руху і ўласна рэдакцыйнай праграмы “Беларуса”, востры запал сацыяльна-вызваленчай барацьбы, характэрны для пачатку ХХ ст. і г. д.), дык нельга не адзначыць тут і некаторай долі перадузятасці, а дакладней – прыхаванага расчаравання ў змесце зборніка і, цалкам імаверна, негатыву ў дачыненні да Багдановіча-лірыка, які “не туды” скіроўвае развіццё айчыннай паэзіі. Прынамсі, апошняя заўвага (“але наогул...”), пераносычы акцэнт з эстэтычных вартасцей “Вянка” на спецыфічнае чытацкае прызначэнне Багдановічавых вершаў, па сутнасці, перакрэслівае тую дастаткова прыхільную ацэнку, што дадзена кнізе ў першай частцы нататкі.

Неадступнае выкананне ўнутраных устаноў і нормаў беларускага культурна-адраджэнскага праекта, які ад самых сваіх вытокаў быў скіраваны ў першую чаргу на “масы”, на нізавыя – сялянска-работніцкія – слаі насельніцтва, не дазваляла рэдакцыі “Беларуса” ацаніць кнігу, даступную “толькі для вучоных і начытаных людзей”, як сапраўды значны грамадска-культурны набытак. Зборнік М. Багдановіча не меў, па перакананні рэцэнзентаў, непасрэднай карысці для асветы “цёмнага”, сілай абставін пакуль яшчэ ў пераважнай большасці слабапільнага беларуса-мужыка, а значыць, не адпавядаў найбольш актуальным адраджэнскім задачам і – лагічная выснова – мала спрыяў практычнаму развіццю беларускага руху і станаўленню маладой нацыянальнай культуры. Можна сцвярджаць, што аўтары нататкі следам за Ядвігіным Ш. у пэўным сэнсе паставілі пад сумнеў самую беларускасць Багдановіча, бо міжволі ці свядома падкрэслілі менавіта тую “канфліктагенную” характарыстыку вершаў маладога паэта, паводле якой ён не ўпісваўся ў звыклае, сфарміраванае творчасцю Багушэвіча, Цёткі, Купалы і Коласа ўяўленне пра “сапраўднага” беларускага “песняра”-адраджэнца. Багдановіч, такім чынам, выносіўся па-за рамкі “рэальнай” – народнай – беларускасці, пакідаўся выдаўцамі “Беларуса” недзе збоку ад жывой практыкі беларускага адраджэння.

“Напаўчужым” для беларускага нацыянальна-адраджэнскага (у тым ліку і літаратурна-мастацкага) працэсу лічыў М. Багдановіча і яшчэ адзін з паэтавых сучаснікаў – Лявон Гмырак (Мечыслаў Бабровіч). У артыкуле “Беларускае нацыянальнае адраджэнне” (1914) гэты нашанівец паставіў аўтара “Вянка” “асобна ад другіх”

беларускіх паэтаў, абгрунтаваўшы сваё меркаванне тым, што Багдановіч «шмат нам даў тыповых пробак паэзіі “штукарства для штукарства»» [1, с. 82]. Пры знешне захаваных крытыкам нейтральнасці і карэктнасці ў кантэксте артыкула падобная ацэнка ўсё ж такі расчытваецца як досыць востры крытычны выпадак супраць Багдановіча-лірыка – чарговая эксплікацыя (праўда, у крыху іншым вербальным афармленні) думкі Ядвігіна Ш. пра Багдановічаву “дэкадэнскасць” і “ненароднасць”.

Думаецца, паняцці “штукарства для штукарства” і “дэкадэншчына” ляжалі для Гмырака, як і для многіх іншых інтэлігентаў-народнікаў, у адной ідэйна-змястоўнай плоскасці, хоць і мелі, зразумела, пэўныя адценні сэнсу: у “мастацтва для мастацтва” з яго ігнараваннем грамадзянскай праблематыкі на першы план выходзяць формавыя шуканні, а дэкадэнцтва апрача няўвагі да сацыяльных пытанняў вызначаецца яшчэ і выразным ухілам у “шкодны”, дэструктыўны для асобы і грамадства песімізм, прычым у такой сваёй скіраванасці яно, з гледжання народніцтва, ёсць куды “большае ліха”, чым “нефункцыянальнае”, ідэалагічна не напоўненае, але ў змястоўным плане “бяскрыўднае” “мастацтва для мастацтва”.

Рэч у тым, што адразу пасля заўвагі пра “асобнае месца” М. Багдановіча ў маладой нацыянальнай літаратуры Гмырак пачынае з запалам даводзіць: “... дэкадэнцкіх настрояў, так прыкметных цяпер у іншых пісьменствах, у нас бадай не бывае”, бо “патэнтаваных і патомных інтэлігентаў сярод нашых пісьменнікаў так як бы і няма” [1, с. 82]. Вынікае, што Багдановіч з яго “інтэлігенцкай” біяграфіяй ці то свядома замоўчваецца публіцыстам, ці то якраз і патрапляе як “патэнцыйны дэкадэнт” у разрад выключэнняў, крайне непажаданых для Гмыракавай канцэпцыі беларускай літаратуры як літаратуры ўзорна народнай. І самае галоўнае: згодна з Гмыракам, беларусы як “гаротны народ з гаротнай доляй” ад любых дэкадэнцкіх павеваў “дужа далёкія”, а для нацыянальна-культурнага адраджэння цяпер патрэбная найперш (калі не выключна) літаратура ў духу М. Някрасава і Г. Успенскага, у чым адназначна пераконвае і вопыт суседзяў – рускага і польскага сялянства [1, с. 83]. Творы ж “дэкадэнцкіх пісакаў” [1, с. 83] не знайшлі і ніколі не знойдуць запатрабавання сярод масавага чытача (абразлівасць выкарыстаннага крытыкам выразу – “дэкадэнцкія пісакі” – здымае апошнія пытанні пра сапраўдныя, далёка не прыхільныя адносіны Гмырака да “дэкадэншчыны”). Да таго ж у лістах у рэдакцыю “Нашай Нівы” адраджэнец неаднаразова рэзка выступаў супраць “глыбокомыслия” (азначэнне самога Гмырака. –

Т. В.) у творах беларускіх пісьменнікаў, асабліва ў тэкстах, прызначаных для апублікавання ў “папулярнай народнай газеце” [гл. пра гэта: 3, с. 16].

Калі вышэйпрааналізаванае інфармацыйнае паведамленне з “Беларуса” ці не ўпершыню выступіла аб’ектам літаратуразнаўчага разгляду, дык рэцэпцыя Багдановічавай творчасці Лявонам Гмыракам ужо атрымала ў свой час глыбокую гісторыка-літаратурную інтэрпрэтацыю з боку Уладзіміра Конана. Даследчык слухна адзначыў, што Багдановіч і яго равеснік Гмырак увасабляюць сабою “два полюсы беларускай літаратуры нашаніўскай эпохі” [3, с. 14]. Аналіз архіўных матэрыялаў і апублікаваных прац Гмырака дазволіў У. Конану паказаць, наколькі неадназначным (пры дэклараванай талерантнасці), а ў некаторых выпадках адкрыта тэндэнцыйным было стаўленне нашаніўца-народніка да спроб пашырыць тэматычна-стылёвы дыяпазон маладой літаратуры. Навуковец раскрыў аб’ектыўныя канкрэтна-гістарычныя прычыны непрымання Лявонам Гмыракам “дэкадэнцтва” і эстэтычнай літаратурнай крытыкі “а la Багдановіч” (выраз Гмырака. – **Т. В.**) і разам з тым прыйшоў да высновы, што пры наяўнасці некаторых ідэйных разыходжанняў нашаніўскі публіцыст паважаў Багдановіча “як самаахвярнага чалавека і пісьменніка” [3, с. 15], “прымаў... як паэта нацыянальнага адраджэння” [3, с. 19].

Апошняе сцвярджэнне У. Конана, на наш погляд, усё ж такі з’яўляецца пэўнаю нацяжкай (нездарма сам даследчык пісаў пра полюснасць пазіцый Гмырака і Багдановіча, а таксама пра гіпертрафаванне публіцыстам сацыяльнай ангажаванасці літаратуры “за кошт яе мастацкай вартасці” [3, с. 20]), спробай з вышыні часу (бо гісторыя ўжо паставіла ўсё на свае месцы) прымерыць двух вельмі розных па светапоглядзе творцаў. Разгляд Гмыракавых артыкулаў як інтэртэкстуальнага цэлага, выяўленне-рэканструкцыя схаваных у падтэкст сэнсаў даюць падставы меркаваць, што верны ідэалам народніцтва адраджэнец, галоўным для якога ў літаратуры былі “сардэчнасць пачуцця”, “зразуменне народа”, глыбокае адчуванне “народнага гора” і рэалістычнасць [1, с. 77], не мог прыняць Багдановіча-лірыка цалкам, без шматлікіх заўваг і агаворака.

Крытык, хутчэй за ўсё, праводзіў жорсткую мяжу паміж Багдановічавымі творамі грамадзянска-патрыятычнага гучання (іх ён вітаў і ўхваляў, на што ўказвае, напрыклад, артыкул “Яшчэ аб сплачванні доўгу”, дзе імя М. Багдановіча пастаўлена ў адзін шэраг з імёнамі паказальных для адраджэнскага руху Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага [1, с. 49], або

і тое ж “Нацыянальнае адраджэнне беларусаў”, дзе цытуецца Багдановічаў “Краю мой родны! Як выкляты Богам...”) і вершамі “сацыяльна нязначнымі”, не накіраванымі непасрэдна на выхаванне і асвету беларуса-селяніна, на здабыццё народамі “лепшай долі”. У гэтую “незапатрабаваную” надзённымі адраджэнскімі мэтамі групу тэкстаў траплялі найперш лірыка М. Багдановіча інтымна-асабістага і міфалагічнага зместу, творы ўскладненай формай будовы і нетрывіяльнага ў інтэлектуальным плане нападуння. Для падобнага кшталту “глубокомысленных” рэчаў Гмырак пакуль не бачыў месца ў моцнай сваім народным духам беларускай літаратуры і лічыў магчымым публікаваць іх у найлепшым выпадку ў выданнях “не для ўсіх”, выданнях, якія збочылі з магістральнай – “яснай, простаі, шырокай дарогі” адраджэння [цыт. паводле: 3, с. 17], – напрыклад, у “Маладой Беларусі”, створанай адмыслова для задавальнення патрэб беларускага інтэлігентнага, пакуль вельмі малалікага, рэцыпіента [3, с. 16].

Для Гмырака існавалі, умоўна кажучы, дзве цяжка сумяшчальныя паміж сабою іпастасі Багдановіча: першая – дзейсны адраджэнец, свядомы беларус і грамадзянін, таленавіты паэт, здольны многае зрабіць для нацыянальнага абуджэння роднага краю (развіццё маладога творцы ў дадзеным кірунку неабходна ўсімі спосабамі стымуляваць і падтрымліваць); другая – чужы, небяспечны сваімі хваравіта-індывідуалісцкімі настроймі для “здравой” сялянска-працоўнай грамады паэт-эстэт, паэт-фармаліст, зацікаўлены выключна абстрактнымі, мала звязанымі з рэальным жыццём пытаннямі (на хібнасць падобных тэндэнцый трэба як мага хутчэй звярнуць грамадскую ўвагу і ўвагу самога аўтара – каб рашуча прадухіліць магчымыя “абвастрэнні”). Як і выдаўцы “Беларуса”, Лявон Гмырак, відаць, не здолеў бы адмовіць гэтаму “другому” – “спрэчнаму”, “неадраджэнскаму”, “несвоечасоваму” – Багдановічу ў паэтычным майстэрстве, вытанчанасці і прыгажосці мовы, але такія якасці не былі патрэбныя абяздоленаму народу “тут і цяпер” – у перыяд, калі неадкладнай увагі патрабавалі куды больш сур’ёзныя, па сутнасці, жыццёвазначныя праблемы адраджэння. Трэба меркаваць, калі б Гмырак паспеў ажыццявіць сваю задуму па напісанні рэцэнзіі на зборнік “Вянок” (у гэтым перашкодзілі нашаніўцу пачатак Першай сусветнай вайны і, у хуткім часе, гібель на фронце), у водгуку абавязкова прысутнічалі б, з аднаго боку, строгія і настойлівыя (хоць па-бацькоўску добразычлівыя) ушчуванні Багдановіча ў легкадумнай “растраце” творчых сіл на пустое і непатрэбнае “для народа” красамоўства, а з другога боку, заклікі-

павучанні стаць на больш годную, адпаведную адраджэнскім задачам літаратурна-мастацкую сцяжыну. Так ці іначай, але “іншасць” М. Багдановіча, зразуметая ў першую чаргу як безыдэйнасць і бяздзейнасць, не магла не адштурхоўваць і не раздражняць такога палымянага, шчыра-ідэйнага, аднак у той жа час нярэдка “паправінцыйнаму абмежаванага” [3, с. 15] крытыка, як Лявон Гмырак.

Сёння цяжка ўявіць, але Ядвігін Ш., Гмырак і многія іншыя, згаданыя і не згаданыя вышэй нашаніўцы-народнікі з іх насцярожана-скептычным, а то і адкрыта непрыхільным стаўленнем да ўзорнай з гледжання мастацкасці, аднак найчасцей пазбаўленай ідэалагічнага (народна-дэмакратычнага) гучання паэзіі М. Багдановіча, былі выразнікамі найбольш значнай плыні беларускай грамадска-культурнай думкі 1900 – пачатку 1910-х гг. Багдановічава лірыка, хоць і была прызнаная “пекнай”, не сустрэла поўнага разумення з боку тагачаснага “высокага” (яшчэ нешматлікага) нацыянальнага чытача: у пераважнай большасці адукаваныя адраджэнцы-беларусы, свядома адмаўляючыся ад уласных “інтэлігенцкіх” цікавасцей, найгалоўнейшай задачай бачылі зліццё з чытачом народным, масавым, ператварэнне сябе ў alter ego рэцыпіента-селяніна. Каб успрыманне “ненароднага” паэта змянілася, патрэбны быў пэўны час.

Спіс літаратуры

1. **Гмырак, Л.** Творы : Проза. Крытыка. Публіцыстыка / Л. Гмырак; уклад., падрыхт. тэксту, прадм. і камент. У. Конана. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 239 с.
2. **Кісялёва, Л.** Маргіналіі : беларуская гумарыстычная літаратура XIX – пачатку XX ст. у святле сучасных літаратуразнаўчых канцэпцый / Л. Кісялёва. – Мінск : Медисонт, 2007. – 142 с.
3. **Конан, У.** “Хацеў ён волі для сялян...” : прадмова / У. Конан // Гмырак, Л. Творы : Проза. Крытыка. Публіцыстыка / Л. Гмырак. – Мінск : Маст. літ., 1992. – С. 3 – 24.
4. **Купала, Я.** Поўны збор твораў : у 9 т. / Я. Купала; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. ім. Я. Купалы. – Мінск : Маст. літ., 1995 – 2003. – Т. 9, кн. 1 : Пераклады, эпістол, спадчына, дарчыя надпісы, “Расейска-беларускі слоўнік”, калектыўнае, служб. і асабіст. дакументы, дадатак / рэд. М. Мушыньскі, В. Скалабан; падрыхт. тэкстаў і камент. А. Гесь [і інш.]. – 2003. – 688 с.
5. **Ластоўскі, В.** Выбраныя творы / В. Ластоўскі; уклад., прадм. і камент. Я. Янушкевіча. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1997. – 512 с.
6. **Літаратура. Тэорія. Методологія** / упоряд. і наук. ред. Д. Уліцкай; пер. с пол. С. Яковенка. – 2-ге вид. – Київ : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2008. – 544 с.
7. **Павличко, С.** Дискурс модернізму в українській літератури / С. Павличко. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ : Либідь, 1999. – 446 с.
8. **Сучасная літаратура і чытач** / Л. М. Гарэлік, Т. К. Грамадчанка, Э. С. Гурэвіч [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1988. – 368 с.
9. *Szto czuwać* // Biełarus. – 1914. – 20 sak. (№ 11 – 12). – S. 7.